

تحلیل نقش رویکردهای بسیج - پایه در ارتقای سلامت اداری

علی سیف‌زاده^۱
سمانه پالیزبان^۲

چکیده

فساد، معلول عوامل متعدد و گسترده‌ای است که آثار و نتایج ناشی از آن در جامعه نیز بسیار پراکنده است. فساد همچون غده‌ای سرطانی است که آسیب‌های بسیاری را بر جامعه و کشور وارد می‌سازد. وجود فساد و استمرار آن موجب کاهش اعتبار اجتماعی و حیثیت نظام اداری، از دست رفتن اعتماد و احترام مردم نسبت به نهادهای حکومتی و دستگاه‌های اداری و همچنین منجر به ایجاد و افزایش بیگانگی و فاصله بین حکومتگران و توده‌ی مردم می‌شود. بسیج، نیرویی برآمده از متن اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی است که می‌توان آن را مهمترین بازوی اجرایی نظام اسلامی در جهت رسیدن به اهداف و برنامه‌های آن دانست. هدف اصلی این نوشتار، تحلیل نقش رویکردهای بسیج-پایه در کنترل پدیده‌ی فساد مالی و اداری می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که: بسیجیان می‌توانند با ایفای سه نقش ارایه‌ی الگو: بازدارندگی و اصلاح‌گرایانه، با حفظ فضیلت‌ها، جلوگیری از بروز آسیب‌ها و در نهایت سالم‌سازی سیستم اداری کشور، کمک نمایند: ۱) نقش ارایه‌ی الگو: بسیجیان با ارایه‌ی عملکرد مفید و مثبت از خود می‌توانند افراد را به در پیش گرفتن رفتار و عملکردی مشابه رفتار و عملکرد خود ترغیب و تشویق نمایند - ۲) نقش بازدارنده: بسیجیان با ارایه‌ی عملکرد مفید و مثبت از خود می‌توانند محیط را برای کسانی که دارای انگیزه‌های سوء هستند ناامن نموده، آنان را از دست زدن به اعمال و رفتاری خلاف شئون اداری و قانونی بازدارند - ۳) نقش اصلاح‌گرایانه: بسیجیان با ارایه‌ی عملکردی مفید و مثبت از خود می‌توانند کسانی را که نه با انگیزه و قصد قبلی، بلکه در نتیجه‌ی فهم اشتباه از قوانین، شرایط محیطی، اختیارات و... به رفتار و کرداری خلاف شئون اداری و قانونی روی آورده‌اند، متنبه نموده و آنان را به سمت اصلاح رفتار و عملکرد خود سوق دهند.

کلمات کلیدی: بسیج، تفکر بسیج - پایه و سلامت اداری

مقدمه

مطالعه‌ی تاریخ تمدن‌های باستان، بیانگر این است که فساد در جوامع بشری، قدمتی به اندازه‌ی تمدن داشته و اکنون نیز یکی از مسایل مهم و اساسی در میان کشورهای جهان است. فساد، نابسامانی‌های بسیاری برای جوامع بشری به دنبال داشته و جنگ‌های پی‌درپی، خشونت‌ها و قیام علیه تمدن‌های حاکم، از بین رفتن سازمان‌ها و در هم ریختن جوامع، همیشه ناشی از فساد بوده است. ابن‌خلدون در رابطه با عوامل ظهور و سقوط تمدن‌ها معتقد است: عامل اصلی فروپاشی و زوال حکومت‌ها اسراف، تبذیر و فساد در دستگاه حکومتی از جانب دولت‌مردان و حاکمان است باشد (وثوقی و نیک‌خلق، ۱۳۸۵: ۲۶). در طی قرون و اعصار، همواره رابطه‌ی معکوسی بین استفاده‌ی درست و بجا از قدرت و قلمرو گسترش فساد وجود داشته؛ زمانی که از قدرت به طور مطلوب استفاده می‌شد، میزان فساد کاهش می‌یافته است. موضوع فساد، در تمام زمان‌ها، گریبانگیر دولت‌ها و دغدغه فکری بسیاری از اندیشمندان و متفکران سیاسی بوده است. دانته^۱ در قرن چهاردهم، در کتاب کمدی الهی، به مسئله‌ی فساد توجه کرده و آن را از نظر درجه‌بندی در اعماق جهنم قرار می‌دهد. به عقیده‌ی ماکیاولی^۲، فساد جریانی است که طی آن، موازین اخلاقی افراد، سست، و فضیلت و تقوای آنان از بین می‌رود، و از آن‌رو که افراد ضعیف و عاری از تقوا و پرهیزگاری، بیشتر در معرض فساد قرار می‌گیرند، باید با کنترل این افراد، هدایت رهبران فکری و با کمک دستگاه‌های ناظر از بروز این مشکل جلوگیری کرد (کیانی‌منش، ۱۳۸۶)

فساد اداری از جمله پدیده‌های سازمانی است که روند توسعه‌ی کشورها را به‌طور چشمگیر با مشکل روبه‌رو می‌سازد و موجب شکل‌گیری مشکلات و بحران‌های اساسی در سراسر جامعه می‌شود. براساس آمار منتشره از سوی ائتلاف جهانی علیه فساد^۳، در سال ۲۰۰۷، ایران از میان ۱۳۳ کشور در رتبه ۷۹ از نظر فساد اداری قرار گرفته است، به گونه‌ای که اگر آن را در طیفی به مقیاس ۱ تا ۱۰ در نظر بگیریم میزان آن در حدود ۳/۷ خواهد بود (سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۸۶) که ضرورت مبارزه با آن را دوچندان می‌کند. مقام معظم رهبری در مورد ضرورت مبارزه با فساد اداری و مالی می‌فرماید: «مبارزه با فساد اداری و فساد اقتصادی و سوءاستفاده از امکاناتی که قدرت در اختیار افراد می‌گذارد - چه سوءاستفاده مالی و چه سوءاستفاده سیاسی - از اصول انقلاب است و باید رعایت شود.»^۴

1- Dante

2- Machiavelli

3- The Global Coalition Against Corruption

۴- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجتماع بزرگ زائران حرم امام خمینی (ره) ۱۳۸۱/۰۳/۱۴

هدف اصلی این مقاله، بررسی نقش بسیج-پایه و تفکر بسیجی در کنترل پدیده‌ی فساد مالی و اداری، و ارتقای سلامت اداری می‌باشد. فرهنگ بسیجی که بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی رحمه‌الله علیه و رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای مدّظله‌العالی خود را مخترع به آن می‌دانند و از خداوند خواستند تا آنان را با بسیجیان محشور گرداند، فرمودند: «اگر بر کشوری نوای دلنشین تفکر بسیجی طنین انداز شد، چشم طمع دشمنان و جهان خواران از آن دور خواهد گردید و الا هر لحظه باید منتظر حادثه ماند.» (امام خمینی، ج ۲۱، ص ۱۹۵)

مقام معظم رهبری نیز در خصوص معیار فساد می‌فرماید: «معیار و فارق صلاح و فساد این است که آیا ما آن کار را برای رضای خدا انجام می‌دهیم، یا نه؛ بدیهی است زمانی که ما می‌خواهیم کاری را برای رضای خدا انجام بدهیم، وقتی این احساس از ما متمشی می‌شود، که بررسی کرده باشیم و حُسن عمل و مطلوبیت عمل را فهمیده باشیم، بعد آن را برای رضای خدا انجام بدهیم. پس، در بطن کسب رضای خدا، آگاهی و هشیاری و توجه همه‌جانبه و تدبیر الهی مؤمن هست.^۱

اهمیت و ضرورت بررسی فساد اداری و نقش تفکر بسیج-پایه در ارتقای سلامت اداری از آن جا ناشی می‌شود که آثار و نتایج ناشی از فساد در جامعه نیز بسیار پراکنده است. فساد همچون غده‌ای سرطانی است که آسیب‌های بسیاری را بر جامعه و کشور وارد می‌سازد. فساد، مانع ثبات سیاسی - اقتصادی و پیوستگی اجتماعی و نیز توسعه‌ی اقتصادی کشور (از طریق تخریب رقابت سالم در بازار) می‌شود. (محمودی، ۱۳۸۳) وجود فساد و استمرار آن موجب کاهش اعتبار اجتماعی و حیثیت نظام اداری، از دست رفتن اعتماد و احترام مردم نسبت به نهادهای حکومتی و دستگاه‌های اداری و همچنین منجر به ایجاد و افزایش بیگانگی و فاصله بین حکومتگران و توده‌ی مردم می‌شود. تداوم پدیده فساد در جامعه، باعث سود بردن بخش‌های ثروتمندتر از آن می‌گردد که نتیجه‌ی آن، بردوش کشیدن ضرر و زیان این پدیده توسط اقشار فقیرتر و ضعیف جامعه است (صبوری، ۱۳۸۰: ۲۶۸) علاوه بر این، به وجود آمدن ریسک تخلف در سازمان، آسیب رساندن به فرایند توسعه‌ی منابع انسانی، کم‌رنگ شدن کنترل‌های درونی و تشدید کنترل‌های بیرونی در سازمان، کم‌رنگ شدن فضایل اخلاقی و ایجاد ارزش‌های منفی در سازمان، تقدم منافع فردی بر منافع جمعی، و کاهش کیفیت کارها در کلیه‌ی سطوح از پیامدهای این پدیده به شمار می‌روند (سلطانی، ۱۳۷۹)

نهایت، زمانی که فساد اداری گسترش یافته و تحمل می‌شود، جوّ اخلاقی خاصی شکل می‌گیرد که در آن، تخلف از هنجارهای ابتدایی اخلاقی به صورت هنجاری پذیرفته شده درمی‌آید. از سوی

دیگر، امکان سوءاستفاده از شغل و مقام اداری «در چارچوب قانون» و به دست آوردن امتیازات و منافع خصوصی براساس -به اصطلاح- «قانونی» باعث می شود که مقامات اداری از هرگونه مجازاتی احساس مصونیت و اطمینان کرده و مطمئن شوند که داشتن پول و ارتباطات با گروه‌های متنفذ، آن‌ها را از احتمال گرفتاری و مجازات توسط قانون، نجات خواهد داد. پیامدها و تبعات ناشی از این احساس مصونیت، کاهش احترام به قانون اساسی، کاهش فرصت‌های سالم پیشرفت برای افراد، مؤسسات و سازمان‌ها و سرانجام رشد سیر قهقرایی جامعه و خنثا کردن و توقف حرکت توسعه و پیشرفت چرخ‌های جامعه خواهد بود.

پیشینه‌ی بحث

در موضوع این مقاله، تحقیقی انجام نشده و به ناچار به نتایج برخی از پژوهش‌ها و تحقیقات مرتبط اشاره می‌شود.

۱- مقاله‌ای با عنوان بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن، توسط خداداد حسینی و فرهادی نژاد در فصلنامه‌ی مدرس علوم انسانی در سال ۱۳۸۰ چاپ شده است. در این مقاله، هدف آن است که با ارایه‌ی یک تعریف عمومی از فساد در بخش اداری، انواع فساد اداری شامل فساد سیاسی، قانونی و کارمندان، مورد بررسی قرار گیرد. در این تحقیق، فساد اداری در قالب تمام این موارد مد نظر بوده و ادارات کل استان خراسان به عنوان جامعه‌ی آماری انتخاب، و مورد مطالعه قرار گرفته اند. نتایج تحقیق نشان داد که موقعیت اقتصادی، فرهنگ، ویژگی‌های فردی و سازمانی، و کیفیت و کمیت قوانین و مقررات به ترتیب به عنوان مهم‌ترین عوامل در فساد اداری تأثیر دارند. همچنین نتایج این بررسی نشان داد که عوامل متعددی شامل افزایش حقوق بخش دولتی، وضع مقررات و قوانین مؤثر، مطبوعات، آگاهی عمومی نسبت به مقررات و قوانین، سیستم‌های مالی و کار، اصلاح ساختار اداری، عدم سیاسی کردن سیستم اداری، و خصوصی سازی می‌توانند در کنترل و جلوگیری از فساد اداری مؤثر باشند. نتایج این تحقیق دارای کاربردهای علمی و عملی برای سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران و مدیران اجرایی امور سازمان‌ها است.

۲- پژوهشی با عنوان «بررسی روحیه‌ی اسلامی - انقلابی بسیجیان و عوامل مؤثر بر حفظ و ارتقای آن»، در مرکز مطالعات ارتش بیست میلیونی سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج توسط رضا شریفی در سال ۱۳۸۱ انجام گرفته است. این پژوهش با هدف تبیین شاخصه‌های رفتاری و مصادیق قابل سنجش این تحول روحی بی‌ظنیر و دستیابی به روش‌شناسی اندازه‌گیری پدیده‌ی ارزشمند روحیه‌ی بسیجی، توصیف وضعیت موجود آن در جامعه‌ی بسیجیان کشور و تبیین عوامل مرتبط و همبسته آن

به منظور دستیابی به راهکارهای حفظ و ارتقای آن اجرا گردیده است. بر اساس نتایج این بررسی، وضعیت موجود روحیه بسیجی در کشور، به طور کلی در شرایط بسیار خوبی است و طبق نتایج بدست آمده، عوامل فردی مرتبط با روحیه بسیجی و مؤثر بر آن عبارتند از سن، تأهل، شغل، سابقه‌ی جبهه، وضعیت اقتصادی، میزان ارتباط با مسجد، سلامت روانی، سلامت جسمانی، میزان منطقی بودن و ... نتایج بررسی رابطه‌ی عوامل تعیین کننده سازمانی و صنفی نیز نشان می‌دهد نوع عضویت در بسیج، سابقه‌ی عضویت در بسیج، نوع قشر، میزان ارتباط با پایگاه و ... با روحیه بسیجی ارتباط دارند.

نهایتاً این تحقیق نشان می‌دهد از عوامل اجتماعی، رابطه‌ی مثبتی بین عوامل خانوادگی (میزان حمایت)، حمایت رهبری و میزان رضایت از شأن بسیج در مردم با روحیه بسیجی رابطه دارند. مقاله‌ای تحت عنوان نقش رسانه‌ها در پیشگیری و مبارزه با فساد و ارایه‌ی راهکارهای عملی توسط شعبان نجف پور و یحیی کمالی در مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری در سال ۱۳۸۸ چاپ گردیده است. در این مقاله آورده شده که رسانه‌های توانمند و خبرنگاران حرفه‌ای، نقش مهمی در زمینه‌ی مبارزه با فساد دارند که باعث افزایش آگاهی مردم شده و گزارش‌های مناسبی را در این خصوص به مسئولین عرضه می‌کنند و از این طریق در فرایند سیاستگذاری ضد فساد حضور مؤثر دارند. در این مقاله، ابتدا نقش و تأثیرات حضور رسانه‌های توانمند در زمینه‌ی مبارزه با فساد مورد توجه قرار گرفته و اقداماتی که در جمهوری اسلامی در زمینه‌ی توانمندسازی رسانه‌ها صورت گرفته، تشریح شده و در نهایت راهکارهای عملی در جهت توانمندسازی رسانه‌ها ارایه شده است.

۴- کتابی با عنوان نقش مدیریت در بهبود سلامت اداری، توسط انتشارات مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران در سال ۱۳۸۷ چاپ شده است. در چکیده‌ی این کتاب آورده شده، که زندگی بشر امروز به گونه‌ای شکل گرفته که از ابتدای تولد تا لحظه مرگ، ناگزیر با سازمان‌های مختلف و متعدد اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی و ... سر و کار دارد. اخذ گواهی تولد تا صدور جواز دفن، نشانی از وابستگی‌های بشر امروزی به سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی یا غیر دولتی است. رفتارهای متقابل سازمان‌ها با یکدیگر و تأثیر آن بر رفتارهای فردی و چگونگی تعامل فرد با سازمان و سازمان با فرد، نشانه‌ی توسعه یافتگی جوامع و افراد جامعه است. به نقل از میشل کروزیه، دقت و درستی و کارایی ادارات دولتی و خصوصی امکان هماهنگ کردن فعالیت‌های مدرن و پیچیده بون نارسایی بدون نظم، بدون نابسامانی و خلاصه در یک کلمه، کارایی اداری یا سازمان یک جامعه، یکی از عوامل تشکیل دهنده‌ی رشد آن جامعه است. مطالعه‌ی رفتار سازمان و نظارت بر عملکرد سازمان‌ها و نقشی

که مدیریت در سالم‌سازی محیط کار می‌تواند ایفا کند، از مقوله‌هایی است که مورد توجه و عنایت متخصصین علوم اداری و سازمانی قرار گرفته و کتب و مقالات متعدد در این زمینه منتشر گشته که کتاب حاضر یک نمونه‌ی آن است. این کتاب، مجموعه‌ای از اطلاعات کاربردی است که شاید جوابگوی پاره‌ای از نیازهای مدیران و علاقه‌مندان به این رشته باشد. این کتاب، شامل چهار فصل و مباحث گوناگون از قبیل تعاریف مختلفی از سلامتی-ارتباطات-اصول و مبانی مدیریت و هنر مدیران موفق، ارزش و نقش مهم کارکنان در ارتقای سطح سازمان، و در آخر، آشنایی مدیران با روش‌های صحیح دسترسی به اطلاعات ایمنی کار و استفاده‌ی بهینه از زمان می‌باشد.

۵- مقاله‌ی دیگری با عنوان نقش جامعه‌ی مدنی در مبارزه با فساد، توسط حسن عابدی جعفری و لیلی حبیبی در همایش ارتقای سلامت اداری سازمان بازرسی کل کشور در سال ۱۳۸۸ ارائه شده است. این مقاله براساس روش توصیفی و تطبیقی به بیان ادبیات مختصر فساد (تعریف، انواع، پیامدها و راهکارهای مبارزه)، مبانی نظری سازمان‌های مردم‌نهاد (ضرورت، تعریف، کارکردها) پرداخته و سپس در ادامه، یافته‌های بررسی تجربه‌ی سازمان‌های بین‌المللی، تجربه‌ی برخی کشورهای ایران، ارائه شده است. در بخش پایانی نیز به بحث و نتیجه‌گیری پرداخته است.

در این مقاله آورده شده امروزه سازمان‌های مردم‌نهاد و غیردولتی با فعالیت غیرانتفاعی و داوطلبانه در جهت رفاه و خدمات عمومی به انجام فعالیت می‌پردازند. این سازمان‌ها شامل جمعیت‌ها و گروه‌ها و نهادهای انسانی خود جوش و برآمده از مردم هستند که مهم‌ترین شاخصه‌ی آنها، استقلالشان از دولت می‌باشد. هدف اصلی از تشکیل این سازمان‌ها، رشد و توسعه‌ی مشارکت‌های مردمی و غیردولتی برای بهبود منافع جمعی و تحقق اهداف توسعه است. مفهوم مشارکت در قانون جمهوری اسلامی ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در اصول ۵۹، ۵۶، ۲۹، ۳، ۶، ۸، ۷ و ۱۰۴ قانون اساسی، به مشارکت مردم در امور تصریح شده، و توسعه‌ی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد که از محورهای مهم و منحصر به فرد برنامه‌ی چهارم توسعه است، در تحقق اهداف کلان کشور از اهمیت بسیاری برخوردار است.

۶- فساد اداری و شیوه‌های کنترل آن عنوان مقاله‌ی دیگری است که توسط محسن فرهادی نژاد در دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در مردادماه ۱۳۸۰ ارائه شده است. در این تحقیق، فساد اداری در مفهوم کلان خود به مجموعه‌ی رفتارهای آن دسته از کارکنان بخش عمومی اطلاق می‌شود که در جهت تأمین خواسته‌های فردی خود، عرف و قوانین پذیرفته شده را نادیده می‌گیرند. بنابراین، فساد اداری، طیف گسترده‌ای از رفتارها را شامل می‌شود. بدنه‌ی اصلی این تحقیق، حاصل

بررسی گسترده‌ی منابع موجود در این زمینه بوده و نیز نتایج تحقیقات میدانی نگارنده که در سال جاری انجام پذیرفته، در زمینه‌ی مهم‌ترین علل و مؤثرترین روش‌های کنترل فساد اداری ارایه شده است. در پایان نیز براساس مدل عرضه و تقاضای فساد، روش‌هایی به منظور کنترل این پدیده ارایه شده است.

یافته‌های تحقیق

جوامع بشری نیازمند اصلاح می‌باشند و سازندگی و اصلاح نیز در سایه‌ی تلاش و مقاومت مستمر حاصل می‌شود؛ البته این نکته مسلم است که هیچ اجتماعی به کلی نمی‌تواند جرم و منکرات را ریشه کن کند. جرم با اجتماع متولد شده و تا هنگام از هم پاشیدگی اجتماع با آن خواهد بود، ولی باید ترتیبی اتخاذ شود که زمینه‌ی بروز منکرات و ناهنجاری‌های اجتماعی به حداقل برسد. باتوجه به این که علاج هر واقعه‌ای قبل از وقوع آن انجام می‌گیرد، مسأله‌ی پیشگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و نقش بسیج و تفکر بسیج-پایه نیز باید در اولویت بررسی قرار گیرد. از آنجایی که امر به معرف و نهی از منکر، راهی بسیار مفید و مؤثر در پیشگیری از جرم به خصوص در جوامع اسلامی است، بدین ترتیب، قانون‌گذار، در اصل هشت قانون اساسی، آن را صریحاً متذکر شده، و نظارت از راه امر به معروف و نهی از منکر را وظیفه‌ی همگانی دانسته و به شکل نظارت متقابل مردم بر مردم، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت، معرفی نموده است. قانونگذار اسلامی به این نکته‌ی بسیار مهم اذعان دارد که برای کنترل جامعه، تنها قانون‌گذاری کفایت نمی‌کند، زیرا قوانین هیچگاه نتوانسته‌اند در سطحی مطلوب در جلوگیری از وقوع جرایم، مثر ثمر واقع شوند.

در این راستا، دین مبین اسلام، نه تنها وظیفه‌ی جلوگیری از فساد را برعهده‌ی هیأت حاکمه قرار داده، بلکه هر شخصی به سن رشد و بلوغ شرعی می‌رسد، به عنوان یکی از تکالیف مهم و اساسی، وظیفه‌ی امر به معروف و نهی از منکر را برعهده دارد. باتوجه به این که افراد در مسیر زندگی از یکدیگر جدا نیستند، در نتیجه انحراف فردی از افراد جامعه، هم به خود وی و هم به جامعه صدمه می‌زند. از این رو، نظارت همگانی برای جلوگیری از انحراف فردی - اجتماعی لازم و ضروری است. مکتب حیات بخش اسلام با تشریح فریضه‌ی امر به معروف و نهی از منکر، با ظرافت و صف‌ناشدنی، امر نظارت را به عنوان یک تکلیف برای فرد فرد مسلمانان واجب دانسته تا با دقت، اوضاع و احوال اجتماع خود را تحت نظر داشته، و نسبت به حوادث پیرامون خود بی تفاوت نبوده، و عکس العمل مناسب نشان دهند، تا از غرق شدن کشتی جامعه‌ی انسانی در مسیر پرتلاطم زندگی به وسیله‌ی نیشدرهای تیز فساد و تباهی و بی‌عدالتی و در یک جمله منکرات، جلوگیری به عمل آورند. این

فریضه‌ی الهی با اجرای کامل آن، ضامن اجرای سایر احکام الهی و بقای جامعه است. این فریضه از امتیازات مکتب اسلام است، این ویژگی ضامن حقوق و آزادی‌های مشروع ملت است و علاوه بر آن، موجب دوام جامعه و حکومت اسلامی خواهد بود.

مقام معظم رهبری در خصوص مبارزه با فساد، به عنوان یکی از پایه‌های اصلی حکومت اسلامی می‌فرماید: «تمام دستگاه‌های مسئول اعم از قوای قضائیه، مجریه و مقننه باید به وظیفه‌ی خود در قبال این مسأله عمل کنند و از هر گونه جو سازی و فشار در این راه به خود هراسی راه ندهند. امروز اگر شعار مبارزه با فساد مالی و اقتصادی داده می‌شود، هر کس پیرو امیرالمؤمنین (ع) است، باید از این شعار پیروی کند. هر کس به معنای واقعی کلمه، دنبال صلاح و اصلاح است، باید دنبال این کار، حرکت کند. دستگاه‌های مسئول - اعم از قوه‌ی قضائیه یا قوه‌ی مجریه یا قوه‌ی مقننه - خود را موظف بدانند این شعار را تحقق بخشند، و نگذارند در حدّ یک شعار تو خالی و یک لفاظی، باقی بماند. مبارزه با فساد، یکی از پایه‌های اصلی حکومت و نظام اسلامی است. این روش امیرالمؤمنین (ع) است. امیرالمؤمنین (ع) از مردم ملاحظه نکرد؛ حتی از کسانی که از او توقع داشتند، ملاحظه نکرد. آن جایی که دید فساد وجود دارد، با آن مبارزه کرد.»^۱

بررسی نقش بسیج در کنترل فساد:

بسیجیان می‌توانند با ایفای نقش‌ها و وظایف زیر به تحقق این مهم (حفظ فضیلت‌ها، جلوگیری از بروز آسیب‌ها و در نهایت سالم‌سازی سیستم اداری کشور) کمک نمایند:

۱- تحلیل، تعمق و شناسایی عوامل اصلی بروز رکود و انحراف در سیستم اداری کشور و انعکاس آن به مراجع مربوطه. داشتن صفاتی چون: نظم در انجام امور و تقوی و تعهد در گفتار و کردار، تلاش و ارایه‌ی خدمت بی‌منت به نیت تأمین رضایت خدا، نگاه به حوایج مردم و حل آن‌ها به‌عنوان باب رحمت الهی، تلاش برای رفع دغدغه‌ها و مشکلات ارباب رجوع بدون اعمال تبعیض در میان ایشان، نگاه به مسئولیت به‌عنوان معبدی برای عبادت و فرصتی برای ارایه خدمت، جدیت در انجام وظیفه و برخورداری از حس مسئولیت‌پذیری، داشتن حسن رابطه با همکاران و ارباب رجوع، برخورداری از خلاقیت و ابتکار و تلاش در جهت توسعه‌ی روزافزون دانش و تجربه؛ از جمله فضیلت‌هایی است که به تبع پیروزی انقلاب اسلامی در سیستم اداری کشور وارد شد. در حال حاضر متعهد و عامل بودن به این فضیلت‌ها اهم انتظارات و توقعات آحاد افراد جامعه از مدیران و کارکنان نظام اسلامی است. صفاتی که تحقق و تجلی کامل و جامع آن در اجزاء و عناصر مختلف دستگاه‌های اداری کشور می‌تواند ما را در تحقق افق‌های منظور در چشم‌اندازهای کلان کشور و نظام اسلامی مصمم و

۱- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در خطبه‌های نماز جمعه ۲۱ رمضان - ۱۳۸۰/۰۹/۱۶

توانمندتر نماید. طبیعی است در برابر تحقق این صفات و شرایط ایده آل و مطلوب، موانع و مشکلاتی وجود داشته و عوامل مختلفی (مستقیم یا غیرمستقیم) مؤثر واقع می شوند تا این صفات و شرایط به نحو مطلوب و مورد انتظار جامعه‌ی تحقق به خود نباشد. یکی از وظایف و تکالیف بسیجیان در محیط‌های اداری، به عنوان دیده بان حریم ارزشی و اعتقادی نظام اسلامی، تشخیص، تعقیب و تحلیل این عوامل و موانع است. به عبارتی می توان گفت بسیجیان در دستگاه‌های اداری مختلف بصورت جداگانه و در سطحی کلان در قالب بسیج ادارات و وزارتخانه‌ها می توانند با تشکیل کارگروه‌های علمی و تخصصی با غور و تعمق در ریشه‌ها و عوامل کلیدی و اصلی بروز رخوت، رکود و انحراف در سیستم اداری کشور، آن‌ها را شناسایی نموده و تحلیل خود در این زمینه را به همراه راهکارهای پیشنهادی خود جهت غلبه بر آن‌ها به مدیران و مسئولین دستگاه مربوطه و در سطح کلان به مراجع قانونگذاری و برنامه‌ریزی کشور ارایه نمایند.

۲- ارایه الگوی عملی از یک مدیر یا کارمند متعهد، متخصص و قانونمند بسیجیان را می توان جزء گروه‌های مرجع در جامعه به‌شمار آورد. گروه‌هایی که رفتار، کردار، گفتار و عملکردشان مورد توجه سایرین بوده، موجب الگوبرداری آنان می شود. بسیجیان به فراخور تکلیف و تعهد مضاعفی که به تداوم حیات و سلامت نظام اسلامی احساس می کنند می‌بایست با ارایه الگوهای عملی از مدیر یا کارمندانی که از سطح بالاتری از عملکرد مفید، مؤثر، مثبت و کارآمد در دستگاه‌های اداری برخوردارند به نمادهایی از افرادی که تخصص و تعهد را توأم با یکدیگر دارند تبدیل شوند. بی تردید حضور و فعالیت این گونه الگوها می تواند نقشی بسزادر هرچه سالم‌تر، شاداب‌تر، فعال‌تر و بانگیزه‌تر شدن محیط‌های اداری ایفا نماید.

دستور و تأکید مقام معظم رهبری به بسیجیان است که: «باید به گونه‌ای رفتار کنید که احترام مردم جلب شود. باید نمونه اخلاق و تواضع و مهربانی و رعایت مقررات باشید. آن کسی بسیجی تر است که مقررات را بیشتر رعایت می کند. بخاطر آنکه این فرد بیشتر از همه برای نظام دل می سوزاند و مقررات، لوازم قطعی اداره درست نظام است»^۱

بسیجیان می توانند با ارایه عملکرد مورد انتظار از خود به ایفای یکی از سه نقش زیر در محیط کاری خود بپردازند:

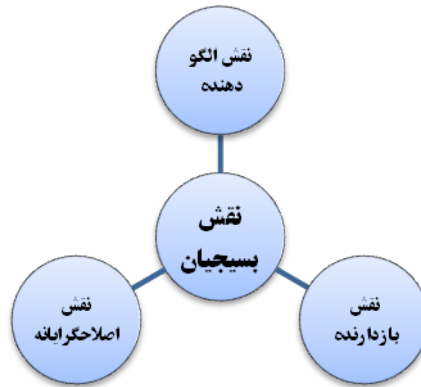
الف) نقش الگو دهنده بسیجیان با ارایه عملکرد مفید و مثبت از خود می توانند در کسانی که از زمینه‌های لازم جهت تأثیر پذیری از نمادهای مثبت برخوردارند مؤثر واقع شده، آنان را به در پیش گرفتن رفتار و عملکردی مشابه رفتار و عملکرد خود ترغیب و تشویق نمایند.

۱- بیانات مقام معظم رهبری در مراسم بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه ۶/۴/۶۸

ب) نقش بازدارنده بسیجیان با ارایه عملکرد مفید و مثبت از خود می‌توانند محیط را برای کسانی که دارای انگیزه‌های سوء هستند ناامن نموده، آنان را از دست زدن به اعمال و رفتاری خلاف شئون اداری و قانونی بازدارند.

ج) نقش اصلاح‌گرایانه بسیجیان با ارایه عملکردی مفید و مثبت از خود می‌توانند کسانی را که نه با انگیزه و قصد قبلی بلکه در نتیجه فهم اشتباه از قوانین، شرایط محیطی، اختیارات و... به رفتار و کرداری خلاف شئون اداری و قانونی روی آورده‌اند متنبه نموده و آنان را به سمت اصلاح رفتار و عملکرد خود سوق دهند.

نمودار نقش بسیجیان در ارتقای سلامت اداری

۳) عمل به تکلیف الهی امر به معروف و نهی از منکر امر به معروف و نهی از منکر یکی دیگر از وظایف و ابزار مهم در دست بسیجیان در جهت هر چه سالم‌ترسازی محیط‌های اداری است. وظیفه مهمی که در بیان حضرت امیرالمومنین امام علی (ع) به‌عنوان دو شعبه از شعبات چهارگانه جهاد توصیف شده است: "والجهاد منها علی اربع شعب: علی الامر بالمعروف والنهی عن المنکر والصدق فی الوطن وشنان الفاسقین..."

در راستای اجرای این وظیفه مهم، بسیجیان می‌توانند در اثنای کار و انجام وظایف، به محض مشاهده رفتار و عملکردی خلاف شئون اداری و قانونی، ضمن رعایت کلیه اصول و ضوابط مربوطه، به امر به معروف و نهی از منکر پرداخته و متخلفین از حریم و حدود قانون را متوجه کردار و عملکرد اشتباه خود سازند.

"المؤمنون والمؤمنات بعضهم اولیاء بعض یامرون بالمعروف وینهون عن المنکر" "مردان و زنان با ایمان بعضی ناظر و سرپرست بر بعض دیگر هستند و همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند.

در این راستا امام راحل (ره) امر به معروف و نهی از منکر را به صورت یک وزارتخانه مستقل و بدون پیوستگی به دولت در نظر داشتند و تمام ابعاد اصلاحی جامعه را در اجرای امر به معروف و نهی از منکر متجلی می‌دانستند. ایشان در اسفند ماه ۵۷ در سخنرانی خود در بدو ورود به قم فرمودند: «ما مبارزه با فساد را با دایره امر به معروف و نهی از منکر که یک وزارتخانه مستقل بدون پیوستگی است، انجام می‌دهیم. فحشا را قطع می‌کنیم، مطبوعات را اصلاح می‌کنیم، خوف از اینکه غرب نمی‌پسندد نمی‌کنیم، ما این غرب زدگی را می‌زداییم»^۱

مکتب حیات بخش اسلام با تشریح فریضه امر به معروف و نهی از منکر، با ظرافت و صف ناشدنی، امر نظارت را به عنوان یک تکلیف برای فرد فرد مسلمانان واجب دانسته تا با دقت، اوضاع و احوال اجتماع خود را تحت نظر داشته باشند، و نسبت به حوادث پیرامون خود بی تفاوت نبوده و عکس العمل مناسب نشان دهند، تا از غرق شدن کشتی جامعه انسانی در مسیر پر تلاطم زندگی به وسیله نیشترهای تیز فساد و تباهی و بی‌عدالتی و در یک جمله منکرات جلوگیری به عمل آورند. این فریضه الهی با اجرای کامل آن، ضامن اجرای سایر احکام الهی و بقاء جامعه است. این فریضه از امتیازات مکتب اسلام است، این ویژگی ضامن حقوق و آزادی‌های مشروع ملت است و علاوه بر آن موجب دوام جامعه و حکومت اسلامی خواهد بود (کامرانی، ۱۳۸۳).

از دیدگاه اسلام همه مردم می‌باید در تأمین نیازهای مادی یکدیگر و همچنین در اصلاح وضع فرهنگی و روحانی جامعه و دیگران بکوشند، و از ترویج و شیوع فساد در میان مردم جلوگیری کنند، و اگر کسانی گرفتار فساد و منکر شده باشند آنان را راهنمایی کرده، از منکر باز دارند.^۲

۴) تذکر و یادآوری ارزش‌ها و فضیلت‌های اسلامی و انقلابی به مدیران و مسئولین از رسول اکرم (ص) است که فرمودند: دو صنف هستند که هرگاه صالح باشند امت صالح خواهند بود و هرگاه فاسد شوند امت فاسد خواهند شد. سوال شد اینها چه کسانی هستند؟ فرمودند: علماء و مدیران "آسیب‌ها و خطرات بزرگی مسئولین و مدیران دستگاه‌ها را تهدید می‌کند. تجمل‌گرایی و اشرافی‌زدگی در زمره مهم‌ترین آنهاست. رخنه این آفت در میان مدیران مسبب بروز بسیاری دیگر از آسیب‌ها در نظام اداری کشور خواهد شد. وظیفه و رسالت بسیجیان است که از این خطر بزرگ غافل نمانده، به محض مشاهده آثار و علایم رخنه این آسیب در مشی و خلق مدیری، به تذکر و نهی از منکر پرداخته، انتظارات نظام اسلامی و مردم را به وی یادآور شوند. در بیان امام علی (ع) به ابن عباس است که فرمودند: "در حکومتی که داری نباید ثروت اندوزی کنی و غیظ خود را نسبت به رقیب و مخالف

۱- سخنرانی امام خمینی (ره) اسفند ماه سال ۱۳۵۷، در قم

۲- پایگاه اطلاع‌رسانی آثار حضرت آیت‌الله مصباح یزدی

اعمال نمایی " بلکه هدف تو باید نابود کردن باطل و زنده کردن حق باشد.

در بیان مقام معظم رهبری نیز هست که فرمودند: مسئولان حق ندارند مانند اعیان و اشراف زندگی کنند.^۱ این تذکر انقلابی باید توسط فرزندان راستین انقلاب به معبود مدیرانی که با عدول از موازین و معیارهای انقلابی در صدد آلوده شدن به زخارف دنیوی با سوءاستفاده از فرصت‌ها و امکانات بیت‌المال هستند داده شود. آلوده شدن مدیران به تجملات و تشریفات به تبع خود، دوری آنها از مردم بی‌توجهی به ولی نعمتان انقلاب اسلامی، بی‌اعتنایی به حریم و حدود بیت‌المال، بروز تبعیض در نحوه برخورد با مردم، تشدید رقابت بر سر تصاحب فرصت‌ها برای بدست آوردن زخارف دنیایی و بروز بسیاری از ضد ارزش‌های اسلامی را موجب شده، تقویت جریان‌های بیگانه و حتی ستیز با آرمان‌های انقلابی را بدنبال خواهد داشت. بدیهی است که بسیجیان در راستای رسالت خود در مسیر سالم‌سازی سیستم اداری باید این مهم را با رعایت همه نکات و موازین قانونی مورد توجه و نظر قرار دهند.

۵) ارایه مشاوره و پیشنهاد به مسئولین دستگاه‌ها: بسیجیان باید خود را بیش از دیگران در برابر سلامت دستگاه محل خدمت و فعالیت خود متعهد و مسئول دانسته، به تدارک و انجام برنامه‌های سازمان یافته و هدفدار در این راستا بپردازند. ارایه مشاوره و پیشنهاد به مسئولین مربوطه را می‌توان از جمله اقدامات مفید و مؤثر در این زمینه برشمرد. بسیجیان خود را به عنوان مشاوران افتخاری مدیران دستگاه‌ها دانسته با ارایه نظرات پیشنهادها، مشاهدات و مطالعات خود به مسئولین مربوطه دستگاه‌ها، ایشان را در بدست آوردن نگاهی هر چه جامع‌تر به مجموعه تحت مدیریت خود یاری رسانند.

۶) انجام اقدامات و برنامه‌های فرهنگی و ارشادی در دستگاه‌های اداری کشور: مهم‌ترین مانع کنترل فساد مالی- اداری ریشه‌های فرهنگی و عقیدتی است، به گونه‌ای که اگر ارزش‌ها، هنجارها، عقاید و باورهای حاکم بر افراد اجتماع متکی بر ارزش‌های مادی گرایانه، فردگرایانه و مصرف‌گرایانه باشد و ساختارهای اجتماعی از انسجام و کارکردهای لازم برخوردار نباشند، نا کارآمدی و ضعف نظام فرهنگی و اجتماعی را به دنبال داشته و پیامد آن، شکل‌گیری فساد در همه سطوح و لایه‌های اجتماع خواهد بود. در حال حاضر از آسیب‌هایی چون " ارتشاء، اختلاس، کم‌کاری تبعیض در نحوه برخورد با رباب‌رجوع، سوءاستفاده از بیت‌المال و ... " رنج می‌برند. آسیب‌هایی که یقیناً توسط شمار اندکی از فعالان در این بخش به وقوع می‌پیوندد اما بخش کلانی از انرژی و توان دستگاه‌های مختلف نظارتی و حراستی را درگیر مقابله و پیشگیری از آن ساخته است.

وجود روابط خویشاوندی یکی از موانع فرهنگی و عقیدتی کنترل فساد است. در جوامع گرم که در آنها ارزش‌های سنتی بر روابط بین افراد حاکم است (از جمله ایران و بسیاری از کشورهای در

مسیر توسعه) روابط خویشاوندی یکی از موانع کنترل فساد اداری را تشکیل می‌دهد. در جامعه ایران اگر فردی در یک منصب اداری قرار بگیرد؛ خویشاوندان از او توقع دارند که در تصمیمات اداری، خویشاوندی را بر ضوابط موجود ترجیح دهد و چنانچه فرد، خلاف این عمل کند، جامعه ایرانی ارزیابی مثبتی از او نخواهد داشت (ادیب، ۱۳۷۴: ۱۳۴)

نبود خودکنترلی نیز یکی دیگر از موانع کنترل فساد است. به طوری که عوامل بازدارنده درونی به خود انسان مربوط می‌شود و در نهاد فرد قرار دارد و بر روی انگیزه‌ها و رفتارها و برخوردهای او تأثیر می‌گذارد. دین در این حوزه، با تأکید بر مفاهیم اخلاقی خاص می‌کوشد افراد جامعه را به لحاظ فردی و شخصی از ارتکاب به اعمال فاسد، حرام و ممنوع باز دارد. اسلام در این بخش، بسیار کوشیده و به جد سرمایه‌گذاری کرده است و نیز سفارش‌های فراوانی دارد؛ مثل تأکید فراوان بر حقیقت‌معاد و این که تمام اعمال و رفتار انسان ثبت و ضبط می‌شود و به آن رسیدگی خواهد شد. معاد به صورت یک عنصر اعتقادی ارزشمند، نقش فوق‌العاده‌ای می‌تواند ایفا کند و روشن است که پذیرش آن به وسیله افراد جامعه چه تأثیری بر رفتار تک تک افراد دارد.

حقیقت این است که تقویت و حفظ دین و به عبارتی «دینداری» می‌تواند بسیاری از مشکلات فردی و سازمانی ما را حل و فصل نماید. متأسفانه وجود نهادهای مختلف و با فعالیت موازی و یا بعضاً تعارضی در ادارات نیز به نظر می‌رسد که نتوانسته است گام بسیار مؤثری برای تقویت بنیان‌های مذهبی و اعتقادی کارکنان باشد. امروزه شاهد نهادهایی هستیم که در فواصل زمانی مختلف بعد از انقلاب و با توجه‌های خاص خود به وجود آمده‌اند که در غالب ادارات و دستگاه‌های دولتی فعالیت می‌نمایند. بسیجیان می‌توانند ضمن هماهنگی با سایر بخش‌های دستگاه‌ها در انجام این مهم نیز فعالانه ظاهر و حاضر شده و با استفاده از توانایی‌های بالفعل و بالقوه‌ای که در این راستا در مجموعه خود سراغ دارند با تدارک اقدامات فرهنگی و ارشادی (که می‌تواند هم برای کارکنان و هم ارباب رجوع انجام گیرد) مانع از بروز و رشد این گونه آسیب‌ها شوند.

این گونه اقدامات فرهنگی و ارشادی می‌تواند گاه در شکل یادآوری فضیلت خدمت رسانی به مردم و تبلیغ سیره و شیوه بزرگان در این زمینه و آشنا کردن ارباب رجوع به حقوق حقه خود انجام گرفته و بروز یابد. گاه نیز می‌توان این مهم را در قالب شناسایی، معرفی و تقدیر از الگوهایی که خدمت صادقانه و سالم می‌اندیشند و در آن مسیر گام برداشته و برمی‌دارند و به عبارتی فعالیت‌ها و عملکردشان از بیشترین قرابت با ارزش‌ها و فضیلت‌های مورد توجه نظام اسلامی برخوردار است به انجام رسانند. این اقدام موجب خواهد شد تا مسیر ارزشی و انقلابی در دستگاه‌های اداری کشور

همواره زنده باقی مانده از خطر فراموشی و انزوای مصون ماند.

ضعف فرهنگ سازمانی به عنوان عاملی دیگر است که در کنترل فساد اداری به عنوان مانع محسوب می شود. فرهنگ سازمانی مجموعه مفروضات، باورها و ارزش های مشترک اعضای سازمان است که الگوی رفتار سازمانی را مشخص و سازمان را از سازمان های دیگر متمایز می سازد. در واقع، فرهنگ سازمانی ادراک و استنباط مشترک و کلی اعضای سازمان از آن است. نقش فرهنگ برای جامعه یا سازمان در حکم شخصیت برای فرد است و منبع اصلی فرهنگ سازی در سازمان بنیان گذاران آن هستند. یک فرهنگ قوی سازمانی موجب می شود که تداوم رویه در رفتار تشدید شود. بر اساس چنین مفهومی، می توان چنین برداشت کرد که یک فرهنگ قوی می تواند جایگزین قوانین و مقررات رسمی سازمان شود. پس مدیریت باید کمتر نگران قوانین و مقررات رسمی باشد تا بتواند بدان وسیله رفتار فرد را تعیین (کنترل) کند.

فرهنگ سازمانی از طریق کارکردهای اساسی که از آن برخوردار است، با تأثیر بر کارکنان، می تواند از قابلیت بالایی برای پیشگیری از بروز فساد اداری برخوردار باشد. تأثیر فرهنگ سازمانی بر کارکنان به حدی است که آن را منشأ شکل گیری سازمان غیررسمی دانسته اند. فرهنگ سازمانی می تواند به عنوان مرجعی برای احساس هویت کارکنان محسوب شود، به گونه ای که آنان شخصیت خود را وابسته به فرهنگ سازمانی دانسته و از آن کسب اعتبار کنند. اگر سازمان از فرهنگ مطلوبی برخوردار باشد، این ذهنیت را در کارکنان ایجاد می کند که آنان، افرادی ارزشمند هستند؛ بر این اساس، احتمال بروز رفتارهای نامطلوب در کارکنان نیز کاهش می یابد. کارکرد دیگری که فرهنگ سازمانی قادر به ارایه آن است، این است که می تواند رفتار کارکنان را در جهت های خاصی - متناسب با محتوای فرهنگ سازمانی - هدایت کند. فرهنگ سازمانی با ارایه الگوهای رفتاری به کارکنان، رفتار آنان را جهت می دهد و همچنین از طریق تثبیت شیوه های انگیزش و معرفی برانگیزنده های مثبت به کارکنان، موجب می شود که آنها در جهت اهداف سازمان گام بردارند. از این راه کارکنان علاقه و توجه کمتری به رفتارهای خلاف قاعده های سازمان از خود نشان می دهند.

۷) نظارت بر حسن اجرای امور: مهم ترین اصل در کاهش مفاسد که از عوامل بیرونی به شمار می رود وجود مراجع نظارتی قوی در جامعه است. نبود این مراجع مانع کنترل فساد می گردد. همان طور که می دانیم در جوامع اسلامی سه مرجع نظارتی وجود دارد:

الف) نظارت خداوند: خداوند، بر کلیه اعمال، حرکات و فکر مردم نظارت مطلق دارد. قرآن کریم می فرماید: «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى؟»^۱ آیا نمی دانید خداوند اعمال شما را می بیند؟! پس هر فرد مسلمانی

۱- سوره مبارکه علق آیه ۱۴.

پیش از هر چیز بر این اعتقاد است که رفتار، اعمال و حتی نیت‌های او زیر ذره بین الاهی است.

ب. نظارت حکومت: منظور از نظارت دولت فقط نظارت مستقیم نیست؛ بلکه نظارت بر تمام ارکان جامعه به‌طور غیرمستقیم می‌تواند وجود داشته باشد. کنترل و نظارت که یکی از وظایف اصلی حکومت است، از ارکان اصلی و عناصر حیاتی مدیریت سالم و کارآمد به شمار می‌رود.

ج. نظارت همگانی: مردم، بهترین ناظر در جهت انجام درست امور هستند. کلیه افراد جامعه یا سازمان معینی موظفند بر اساس وظیفه شرعی خود بر عملکرد دیگر اعضا و عملکرد مدیران و مسئولان نظارت داشته باشند؛ البته این نظارت در آموزه‌های دینی به امر به معروف و نهی از منکر معروف است. به‌رغم لزوم سه مرجع نظارتی در هر جامعه‌ای، خودکنترلی را نیز باید تقویت کنیم و این خودکنترلی زمانی تحقق می‌یابد که افراد، درون خود دارای نیروی ناظر بر کارهای خود باشند و مراقبت کنند که کارها و وظایف خود را به درستی و صادقانه و عاری از هرگونه عیب و نقص انجام دهند. در مقایسه با نظارت‌های بیرونی، خودکنترلی، بهترین و کارآمدترین ساز و کار برای کنترل عملکرد افراد است. نقش تنبیه و تشویق نیز در این مسئله اهمیت دارد که باعث دلگرمی افراد صالح و کارآمد می‌شود و از طرفی، ترس و نگرانی فاسدان را در پی خواهد داشت.

وجود این نظارت، نشانگر توجه زیاد مسئولان به این مشکل است. به‌طور کلی مؤثرترین و کاراترین نظارت آن است که در درون سازمان‌ها و نهادها وجود دارد مدیران درستکار، با لیاقت و کارآمد، مراکز حساسی دقیق شفاف‌مبتهی بر اصول اخلاقی همه می‌توانند از بروز تخلفات و مفاسد جلوگیری کنند با بکارگیری روش‌های درست و شفاف، مسئولان و مراکز مزبور در اداره امور موفق خواهند بود. مدیران و ناظران باید بتوانند بر فعالیت‌های کارکنان خود نظارت داشته باشند.

در دستگاه‌هایی که بخصوص با امور عمران و صنعت سر و کار دارند هر ساله طرح‌های مختلف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت متعددی به‌اجراء می‌آید. پروژه‌هایی که بسیاری از آنها به‌صورت پیمانکاری بوده و توسط بخش خصوصی صورت می‌پذیرد. می‌توان با فراهم کردن تمهیدات لازم وظیفه‌ارزیابی اقدامات صورت گرفته در راستای اجرای پروژه را بر عهده بسیجیان دستگاه‌های اداری گذاشت. در این راستا پایگاه‌های بسیج ادارات می‌توانند با تشکیل تیم‌های تخصصی و فنی ضمن تقویت توانایی‌های خود در این عرصه، با احسن نظارت بر روند و نحوه اجرای طرح‌های مختلف ادارات متبوع خود چون چشمی بیدار، بینا و امین، حافظ حریم قانون، حدود بیت‌المال و حقوق و منافع سازمان متبوع خود باشند.

مقام معظم رهبری در زمینه وظیفه دستگاه‌های نظارتی می‌فرمایند: «بر خلاف دوران طاغوت که

فساد حاکمیت داشت، مبنای تشکیل نظام اسلامی بر صلاح و درستی است بنابراین هیچگونه فسادى در هیچ جا قابل قبول نیست و سازمان بازرسی باید با گسترش نظارت بر همه دستگاه‌ها در هر رده‌ای، به خصوص دستگاه اجرایی و قضایی، مراقبت کند که مطلقاً در هیچ گوشه‌ای، فساد وجود نداشته باشد.^۱

۸) رایه مشاوره و پاسخگویی به پرسش‌ها و ابهامات همکاران: تردیدی در این نیست که شماری از رفتار و عملکردهای خلاف قوانین که از سوی برخی از کارکنان دستگاه‌های اداری سر می‌زند ناشی از سوءنیت آنان نبوده بلکه ریشه در جهل ایشان به قوانین و مقررات دارد. لذا می‌توان با راهنمایی و رایه طریق صحیح و بهنگام و نیز پاسخگویی به پرسش‌ها و رفع ابهام از ذهن ایشان به قوانین، این قبیل افراد را از آلوده شدن به رفتار و عملکرد خلاف یا معارض با قوانین بازداشت. در این ارتباط، بسیجیان می‌توانند با اشراف بر قوانین، در انجام این مهم نقش تأثیرگذاری را ایفا نموده و مرجعی مطمئن و مطلع برای رایه راهنمایی و مشاوره برای سایر همکاران خود باشند.

۹) کمک به دستگاه‌های حراستی و نظارتی: کمک به دستگاه‌های حراستی و نظارتی در جهت کشف و مقابله با افراد ایجادکننده نارضایتی و سوء جریان در درون دستگاه‌های حکومتی از دیگر راهکارها و روش‌های کمک بسیجیان در مسیر تأمین و ارتقای سلامت سامانه اداری کشور است. یقیناً این گونه افراد مشکل آفرین و مسئله‌ساز تعدادشان در مقایسه با خیل کارکنان شریف اداری کشور قلیل است، لیکن آثار و تبعات ناشی از اقداماتشان در سلب اعتماد میان مردم و نظام اداری و ناکارآمد جلوه دادن آن، شدید و تخریب‌کننده خواهد بود. از این رو شناسایی به موقع این گونه افراد یا جریان‌ها منجر به کور شدن سرچشمه‌ها و زیر شاخه‌های فتنه فساد مالی، اداری و... شده به تقویت انگیزه و اراده‌های ضد فساد در دستگاه‌ها خواهد انجامید.

۱۰) تدبیر و رایه راهکار جهت کاهش هزینه‌ها و حفظ بیت‌المال در دستگاه‌ها: تدبیر به منظور یافتن راه‌ها و راهکارهای کاهش هزینه‌های غیر ضرور در دستگاه‌ها، انجام امور با حداقل هزینه و صرف بیت‌المال در مسیر و موارد حقه آن را می‌توان یکی دیگر از روش‌هایی دانست که بسیجیان می‌توانند با انجام آن به ایفای نقش و سهم خود در جهت سالم‌سازی دستگاه‌های اداری از آفت قصور یا تقصیر در مصرف بی‌محابای بیت‌المال بپردازند.

بسیجیان می‌توانند با تحلیل روش‌ها و اسلوب اجرایی جاری در دستگاه‌های متبوعه خود، و استفاده از الگوهای جاری در سایر دستگاه‌ها، روش یا روش‌های بهینه‌ای را که متضمن انجام امور توأم با رعایت حدود و حقوق بیت‌المال باشد استخراج و به مبادی ذی‌ربط دستگاه محل خدمت خود رایه

نمایند.

نقش مدیران بسیجی در سالم‌سازی دستگاه‌های دولتی:

تساهل و تسامح نسبت به فساد یکی دیگر از موانع کنترل فساد به خصوص در حوزه سیاسی و اداری می‌باشد. عمده‌ترین دلایل چشم‌پوشی نسبت به فساد اداری می‌تواند شامل این موارد باشد:

۱- ترجیح برخی دولت‌ها در زمینه‌ی ارایی‌ی فرصت‌های کسب درآمد و موقعیت بهتر از طرق نامشروع به جای اعطای امتیازات قانونی به حامیان سیاسی خود.

۲- ناتوانی در افزایش حقوق و مزایای کارکنان که منجر به چشم‌پوشی از موارد تخلف می‌گردد.

۳- جلوگیری از بروز تفرقه و تنش.

۴- حفظ مشروعیت و آبروی نظام اداری از طریق مسکوت گذاردن مصادیق فساد اداری.

بدیهی است بسیج به حکم گستردگی و دامنه نفوذ و حضورش در میان اقشار و صنوف مختلف جامعه در سطح خاصی محدود نمانده است. از جمله این اقشار مدیران و مسئولان دستگاه‌های دولتی هستند. یقیناً کثیری از این مدیران خود از اعضاء و فعالان این نهاد بوده یا در زمره متخلفین به اخلاق و سیره و سلوک بسیجی هستند. این قسم از مدیران خود داعیه دار حفظ فضائل و ارزش‌های اسلامی در جامعه و بخصوص در حوزه تحت مسئولیت خود نیز می‌باشند. آنان به حکم بایسته‌ها و شاخصه‌های تفکر بسیج-پایه، باید طلایه‌دار انجام امور بر مدار و محور قوانین بوده، اجازه و مجال تخطی از آن در حوزه تحت مدیریت خود را ندهند. این قشر از مدیران می‌توانند با انجام و هدایت اقدامات شش‌گانه ذیل در جهت تحقق این مهم (سالم‌ترسازی دستگاه‌های اداری) به ایفای نقش بپردازند:

الف) از صحت و سلامت تصمیمات و اقدامات خود و قرار داشتن آن بر مدار و محور قوانین اطمینان حاصل نمایند. این اطمینان از طرق مختلف از جمله صرف دقت و فرصت مناسب برای اتخاذ تصمیمات، مشاوره با افراد متعهد و متخصص و نیز توجه به هشدارها و توصیه‌های دستگاه‌های نظارتی می‌تواند حاصل شود.

ب) با روی گشاده از انتقادات و پیشنهادهای مطرح در خصوص حوزه عملکردی خود استقبال نموده، حتی افرادی را مشخص نمایند تا تصمیمات و اقداماتشان را زیر ذره بین برده و با یک نظارت درون سیستمی آن‌ها را در محک نقد و بررسی قرار داده، نظرات و پیشنهادهای اصلاحی خود را به موقع و به دور از هرگونه مصلحت‌اندیشی یا خودسانسوری به وی منتقل نمایند.

ج) با برخورد سریع، قانونی و قاطع با مصادیق رفتار و اعمال افراد زیر مجموعه خود که مصداق عبور از قوانین و هنجارهای جامعه و یابی‌ی به آن بشمار می‌رود این پیام را به همگان منتقل نمایند که

در مبارزه با مصادیق مفاسد، جدی و مصمم بوده و هیچ گونه سفارشی رانیز در این راستا نمی پذیرند. (با اتخاذ تدابیر مناسب از جمله تقویت واحدهای نظارتی و حراستی از بروز مفاسد جلوگیری نموده، به عبارتی علاج واقعه قبل از وقوع نمایند.

ه) هدایت امور و مدیریت‌ها را به افراد متعهد و متخصص سپرده، افراد فرصت طلب و بیگانه با دغدغه‌های اسلامی را از دست یازیدن به جایگاه‌هایی که امانت خدا و مردم بشمار می آید دور نگهدارند.

و) قوانین و مقررات و نیز خطوط قرمز را برای کلیه مدیران و کارکنان زیر مجموعه خود به طور صریح و روشن ترسیم و تبیین نموده، بدین وسیله عذر جهل به قوانین را از آنان بگیرند تا به هنگام ارتکاب تخلف، عدم آگاهی به قوانین یا مطالبات دستگاه را دستمایه‌ای برای توجیه فعل یا رفتار خود قرار ندهند. ضمن آنکه انجام این مهم باعث خواهد شد تا منابع مهم دستگاه که همان نیروی انسانی آن است از خطر مواجهه یا تسلیم شدن در برابر وساوس درونی و بیرونی مصون مانند.

بحث و نتیجه گیری

مطالعه تاریخ تمدن‌های باستان بیانگر این نکته است که فساد در جوامع بشری قدمتی به اندازه تمدن داشته و اکنون نیز یکی از مسائل مبتلا به کشورهای جهان می باشد. فساد اداری، پدیده‌ای است که در دنیای امروز به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم ترین عوامل در سر راه پیشرفت جامعه، مطرح شده است و این پدیده توانسته صدمات جبران ناپذیری را بر روی سرعت حرکت چرخ توسعه جامعه ایجاد کند. تأثیر عوامل گوناگون در شکل گیری فساد، به آن ماهیت پیچیده‌ای داده است که در نتیجه آن، بسیاری از برنامه‌های طراحی شده دولت‌ها برای مبارزه با فساد به شکست انجامیده است. بنابراین، از گذشته تا امروز با وجود برنامه‌های اصلاحات اداری و قوانینی که برای مبارزه با فساد اداری یا تعدیل آن وضع شده است. مسئله فساد اداری حل نگردیده و ریشه آن کنده نشده است. سؤالی که در اینجا مطرح می شود این است که چرا چنین است؟ بی گمان، علت آن کمبود قوانین نیست؛ زیرا می دانیم که به خصوص در زمینه امور مالی برای جلوگیری از حیف و میل درآمدها و منابع مالی دولت، قوانین و مقررات و روش‌های نظارت و کنترل چندان مفصل است که اغلب دست و پا گیر بوده و باعث کندی اجرای برنامه‌ها و هدف‌های سازمان‌ها می شود. اما با وجود این، فساد اداری و سوء استفاده از منابع مالی عمومی همچنان یکی از مسائل مهم سازمان‌های اداری ماست. بنابراین، باید علت اصلی استمرار فساد اداری را در عوامل دیگری جست‌وجو کرد. عوامل فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و اداری از جمله عوامل مهم این پدیده به شمار می روند.

فساد اداری نابسامانی‌های بسیاری برای جوامع بشری به دنبال داشته و جنگ‌های پی در پی، خشونت‌ها و قیام علیه تمدن‌های حاکم، از بین رفتن سازمان‌ها و در هم ریختن جوامع ناشی از فساد بوده است. پشتوانه یک نظام اعتماد ملت و حمایت از حاکمیت است، اگر دیوار بی‌اعتمادی میان دولت و ملت فاصله انداخت، بزرگترین پشتوانه مردمی با چالش جدی روبرو شده و زمینه را برای نفوذ دشمن و طمع به تجاوز فراهم می‌سازد.

نظام اسلامی با شعار آزادی و مردم‌سالاری دینی و جمهوریت و اسلامیت پا گرفت و جوهره اصلی نظام، ایمان به خدا و کرامت انسان و انتخاب آگاهانه و رابطه عاطفی و خادم و مخدوم میان دولت و ملت است و این سرمایه عظیم نباید کمترین خدشه را ببیند. در چنین شرایطی که حاکمیت بر پایه اعتماد است نباید اجازه داد این سرمایه گران‌خداشه ببیند و این هنگامی میسر است که عملکرد مسئولان و مدیران در همه سطوح و کارکنان و کارگزاران در همه رده‌ها مایه دلگرمی باشد و مردم بدانند حاکمیت در کنار آنهاست و برای آنها دل می‌سوزاند و فاسدان و مفسدان را مجال عرضه و ظهور نمی‌دهد و دست خائنان را از حریم قانون و بیت‌المال کوتاه می‌کند و مجال نمی‌دهد عناصر ناباب با نفوذ در پیکره نظام به اعتماد و ایمان و امید مردم خللی رسانند و زمینه را برای امید و طمع دشمن فراهم سازند. از این رو با نگاهی به بیانات مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) در طول تاریخ انقلاب در می‌یابیم که مقابله با فساد جزو دغدغه‌ها و توصیه‌های همیشگی رهبری انقلاب به مسئولان کشور بوده است. اگرچه در ابتدای انقلاب و با توجه به شرایط آن زمان منظور از فساد بیشتر فساد اخلاقی، فساد اجتماعی و فساد حاکمیتی موجود بوده است اما با گذشت زمان و پس از پایان جنگ تحمیلی، به تدریج موضوع مبارزه با فساد اداری پررنگ‌تر از قبل می‌گردد.

مقام معظم رهبری با توجه دادن به شیخون و غارت و قتل عام فرهنگی، برای عقیم کردن این نقشه شیطانی، عمل به وظایف امر به معروف و نهی از منکر را بهترین وسیله شمرده، می‌فرماید:

امروز جوانان مومن و با اخلاص بسیجی باید برای دفاع از انقلاب، اسلام و ارزش‌ها و فضیلت‌های اسلامی در صحنه حضور مستمر داشته و با امر به معروف و نهی از منکر به مسئولیت‌های شرعی و انقلابی و سیاسی خود عمل کنند.^۱

بسیجیان می‌توانند با ایفای نقش‌ها و وظایف زیر به تحقق این مهم (حفظ فضیلت‌ها، جلوگیری از بروز آسیب‌ها و در نهایت سالم‌سازی سیستم اداری کشور) کمک نمایند: (۱) تحلیل، تعمق و شناسایی عوامل اصلی بروز رکود و انحراف در سیستم اداری کشور و انعکاس آن به مراجع مربوطه (۲) آرایه الگوی عملی از یک مدیر یا کارمند متعهد، متخصص و قانونمند (۳) عمل به تکلیف الهی امر

به معروف و نهی از منکر (۴) تذکر و یادآوری ارزش‌ها و فضیلت‌های اسلامی و انقلابی به مدیران و مسئولین (۵) ارایه مشاوره و پیشنهاد به مسئولین دستگاه‌ها (۶) انجام اقدامات و برنامه‌های فرهنگی و ارشادی در دستگاه‌ها (۷) نظارت بر حسن اجرای پروژه‌ها (۸) ارایه مشاوره و پاسخگویی به پرسش‌ها و ابهامات همکاران (۹) کمک به دستگاه‌های حراستی و نظارتی (۱۰) تدبیر و ارایه راهکار جهت کاهش هزینه‌ها و حفظ بیت‌المال در دستگاه‌ها.

فهرست منابع و مآخذ

- بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران- تاریخ: ۱۳۷۹/۰۹/۲۵.
- بیانات در دیدار بسیجیان استان خراسان شمالی ۱۳۹۱/۰۷/۲۴.
- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجتماع بزرگ زائران حرم امام خمینی (ره) ۱۳۸۱/۰۳/۱۴.
- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در خطبه‌های نماز جمعه ۲۱ رمضان- ۱۳۸۰/۰۹/۱۶.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از بسیجیان ۱۳۷۸/۰۹/۰۳.
- بیانات مقام معظم رهبری در مراسم بیعت جمع کثیری از بسیجیان نمونه ۶/۴/۶۸.
- پایگاه اطلاع‌رسانی آثار حضرت آیت‌الله مصباح یزدی.
- خداداد حسینی، سید حمید و فرهادی نژاد، محسن (۱۳۸۰). بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن. فصلنامه مدرس علوم انسانی. دوره پنجم، شماره اول.
- شریفی، رضا (۱۳۸۱). بررسی روحیه اسلامی انقلابی بسیجیان و عوامل مؤثر بر حفظ و ارتقای آن. مرکز مطالعات ارتش بیست میلیونی سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج.
- روزنامه جمهوری اسلامی ۷۱/۴/۲۳.
- سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۶). فساد اداری، عوامل بروز و راه کارهای پیش‌گیری و مقابله با آن.
- سخنرانی امام خمینی (ره) اسفندماه سال ۱۳۵۷، در قم.
- سلطانی، ایرج (۱۳۷۹). پیامدهای برخاسته از تخلفات اداری در سازمان‌های صنعتی و تولیدی بخش دولتی، ارتقای سلامت نظام اداری، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- صبوری، منوچهر (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی سازمان‌ها، بوروکراسی مدرن ایران، تهران، سخن.
- عابدی جعفری، حسن و حبیبی، لیلی (۱۳۸۸). نقش جامعه مدنی در مبارزه با فساد. همایش ارتقای سلامت اداری سازمان بازرسی کل کشور.

- فرهادی نژاد، محسن (۱۳۸۰). فساد اداری و شیوه‌های کنترل آن. دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی. سازمان بازرسی کل کشور.
- کامرانی، علیرضا (۱۳۸۳). نقش و جایگاه مشارکت مردمی در امر نظارت کارآمد. مجموعه مقالات سومین همایش نظارت کارآمد سازمان بازرسی کل کشور.
- کیانی منش، کامران (۱۳۸۶). تأملی بر موضوع فساد اداری، www.ict.gov.ir.
- محمودی، محمد مهدی (۱۳۸۳). نقش فرهنگ سازمانی در پیش‌گیری از بروز فساد اداری.
- مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران (۱۳۸۷). نقش مدیریت در بهبود سلامت اداری.
- نجف‌پور، شعبان و کمالی، یحیی (۱۳۸۸). نقش رسانه‌ها در پیشگیری و مبارزه با فساد و ارائه راهکارهای عملی. مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری. سازمان بازرسی کل کشور.
- وثوقی، منصور و علی‌اکبر نیک‌خلق (۱۳۸۵). مبانی جامعه‌شناسی، تهران، بهینه، چ پانزدهم.